



Sanjar BARNOYEV,

IIV Buxoro akademik liseyi direktori o'rinbosari, BuxDU mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: sbarnoev@mail.ru;

Buxoro davlat pedagogika institute Ijtimoiy fanlar kafedrasida dotsenti, PhD. M.R.Shokirov taqrizi asosida

SUFI-PHILOSOPHICAL VIEWS OF YUSUF HAMADANI IN "RUTBAT AL-HAYAT"

Annotation

This article is about the fact that the work "Rutbat ul-hayot," which reflects Khoja Yusuf Hamadani's philosophical views on peace and tranquility, is one of the important sources in the development of the history of Sufism, and its relevance has not been lost in the modern world.

Key words: Peace, tranquility, ego, anger, hypocrisy, inner, outer, will, will, spirit, secret, heart, faith, charity, Islam.

СУФИЙСКО-ФИЛОСОФСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ЮСУФА ХАМАДАНИ В "РУТБАТ АЛЬ-ХАЁТ"

Аннотация

Эта статья о том, что "Рутбат ул-хаят," отражающая философские взгляды Ходжи Юсуфа Хамадони на мир и спокойствие, является одним из важных источников в развитии истории суфизма, и что его актуальность не исчезла в современном мире.

Ключевые слова: Мир, спокойствие, желание, гнев, лицемерие, внутреннее, внешнее, воля, выбор, дух, тайна, сердце, вера, благотворительность, ислам.

"RUTBAT UL-HAYOT"DA YUSUF HAMADONIYNING TASAVVUFIIY-FALSAFIY QARASHLARI

Annotatsiya

Ushbu maqola Xoja Yusuf Hamadoniyni tinchlik va xotirjamlik haqidagi falsafiy qarashlarini o'zida aks ettirgan "Rutbat ul-hayot" asarining tasavvuf tarixi rivojida muhim ahamiyatga ega manbalardan biri ekanligi, uning dolzarbligi zamonaviy dunyoda yo'qolmaganligi haqidadir.

Kalit so'zlar: Tinchlik, xotirjamlik, nafs, g'azab, riyo, botin, zohir, iroda, ixtiyor, ruh, sir, qalb, iymon, ehson, islom.

Kirish. Yusuf Hamadoniyni "Rutbat ul-hayot" asari hajmi kichik bo'lishiga qaramay mavzu, mazmun va tarbiyaviy-ma'rifiy yondoshuv nuqtai nazaridan g'oyat qimmatlidir. Asar sodda, ravon, tushunarli tilda yozilgan bo'lib, aynan shu sifatleri uni mavzuga taalluqli boshqa asarlardan ko'ra ko'proq shuhrat qozonganiga sababchi bo'lgan, deyish mumkin. Uning boshqa asarlardan farqli yana bir jihati - aslligi, ungacha yozilgan asarlarga murojaat qilinmaganligi, havola berilmaganligi va muallif savollarga javob bera turib faqatgina o'ziga tegishli fikr, mulohaza va g'oyalarni ixcham, tushunarli tilda bayon etganligidir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mutasavvufning hayot yo'li, falsafiy qarashlari, ma'naviy merosi tahlili shuni ko'rsatadiki, ular nafaqat o'zlari komillikka intilganlar, balki o'z jamiyatlarida barkamol inson tarbiyasini ham o'z zimmlariga olganliklarini ko'rishimiz mumkin. Shunday mutafakkirlardan biri Xoja Yusuf Hamadoniydur (1048–1141). Mazkur maqolada Yusuf Hamadoniyni "Rutbat hayot" risolasini asosiy manba qilib oldik. Mazkur asarda hayot, tinchlik, xotirjamlik, inson, uning koinotdagi o'rni, komillik yo'li haqidagi masalalar savol va javob tarzida bayon etilgan. Mazkur ishda "Rutbat ul-hayot" asaridagi komil inson haqidagi g'oyalarni qiyisiy-tahliliy va germeneytik usulda tahlil etishga harakat qildik.

Muhokama. "Rutbat ul-hayot" Xoja Yusuf Hamadoniyni bizgacha yetib kelgan eng salmoqli asarlaridan biridir. "Rutbat ul-hayot"ning yagona nusxasi bugungi kunda Istanbuldagi Sulaymoniya kutubxonasi Ayosofya bo'limida saqlanmoqda [1]. Asar 2910 inventar raqami ostidagi to'plam tarkibida bo'lib, to'plamda shuningdek Imom G'azzoliyning "Tuhfat ul-muluk", "Nasihah ul-muluk", Avhaduddin Kirmoniyni ruboiylar devoni, Majduddin Bag'dodiyning bir risolasi, Sadriddin Kuniyoviyning ikki risolasi, Ahmad G'azzoliyning "Ayniyya" asari o'rin olgan. To'plam 367 varoqdan iborat bo'lib, 1307 yilda ko'chirilgan eng nodir forsiy qo'lyozmalardan biri hisoblanadi.

To'plamda mazkur asar "Komil va olijanob shayx, tasavvuf sultoni va ilm talab qiluvchilarning piri Yusuf ibn Ayyub al-Hamadoniyni, Alloh uning aziz ruhini muqaddas qilsin,

nutqlaridan iborat "Rutbat ul-hayot" kitobi, degan nom bilan o'rin olgan.

Mazkur asar dastlab eronlik olim Doktor Muhammad Amin Riyohiy tomonidan fors tilida nashrga tayyorlangan [3]. Keyinchalik turk olimi Doktor Najdat To'sun asarni turk tilidagi nashrini e'lon qiladi [5].

Yuqoridagi ikki nashr asosida "Rutbat ul-hayot"ni o'zbek tiliga Nodirxon Hasan va Sayfiddin Sayfulloh tarjima qilib e'lon qiladilar.

2016-yilda taniqli tasavvufshunos olim professor G. Navro'zova va N. Nurmatovlar Yusuf Hamadoniyni hayot yo'li, ma'naviy merosi hamda tasavvuf tarixidagi xizmatlari mukammal ochib berilgan "Yusuf Hamadoni yetti pining tabarruk ustoz" deb nomlangan monografiyani e'lon qiladilar. Mazkur monografiyada Hamadoniyni "Rutbat ul-hayot" asarining mazmun-mohiyati juda mohirona ochib berilganiga guvoh bo'lamiz [2].

Doktor Muhammad Amin Riyohiyning fikricha fors tasavvufiy asarlari orasida Xoja Yusufning "Rutbat ul-hayot"i o'ziga xos noyob asar bo'lib, muallifning o'zi fors tilida tasavvufiy xarakter va mazmundagi asarlar uchun yo'l ochib bergan ilk mutasavviflardan hisoblanadi [3].

Risolada hijriy beshinchi va oltinchi asrlar (XI-XII) nasrining leksika va grammatika nuqtai nazaridan o'ziga xos xususiyatlari va xususiyatlariga rioya qilinishi e'tiborni tortadi: bir fe'lning bir necha ergash gaplarda takrorlanishi, prefiksli fe'llarning ko'pligi, so'roq va undov aliflarining ko'p qo'llanilishi, arabcha sifatlardan infinitivlar yasalishi, arabcha otlar ko'pligidan tegishli qo'shimchalarni qo'shish orqali forsiyga xos otlarning yasalishi shular jumlasidandir [3:50].

Asar hijriy VII-VIII (mil. XII-XIII) asr nashr imlosida, xato va kamchiliklarsiz, ravon o'qiladigan, hattotlikning yuksak namunalari xos tarzda ko'chirilgan.

Tahlil. Shayx hayotni uch bosqichga ajratadi: islom hayoti, iymon hayoti va taqvo (ehson) hayoti, oxirgisi hayotning eng oliy darajasi hisoblanadi. Shunga ko'ra u tafakkur, zikr, g'ayrat, qalb, ruh, sir kabi tushunchalar va ular o'rtasidagi farq, ularning tabiati va fe'li o'rtasidagi ziddiyatlar haqida mulohaza

yuritadi, bu borada Qur'oni Karim oyatlari, hadislar, sahobalarning rivoyatlariga tayanib dalillash usulidan foydalanadi.

Muallifning tushuntirishlari odatda dalillash prinsipiga asoslanadi, biroq gap ma'shuq haqida ketganda so'zlar mutlaqo boshqacha tus va ohangga kiradi, go'yoki so'z va ifodalar nazmiy misralardan libos kiyganga o'xshaydilar: "u ehtirolari sababchisiga sirli tilda pichirladi: toki go'zalligindan bahra olmaguncha, sendan o'zgani ko'rmadim; ko'z oldimda juda ko'pchilik namoyon bo'ldi, biroq sendan o'zgani ko'rmadim". Qayd etish lozimki, biz bu yerda oddiy nasrni ko'rmaymiz, chunki gaplar muayyan hajmga ega, garchi bu yerda qofiyani uchratmasakda, "sendan o'zga" radifi qo'llanilgani e'tiborga molik. Umuman olganda notiq va voizlar qo'llaydigan nasrda muayyan o'lchovga ega ifodalarni ko'p uchratish mumkin.

Shu bilan birga mazkur ritmik va o'lchovli misralardagi "Zabon-ye roz" ("sirli til"yoki "sirlar tili") ifodasi "faxlaviy" sifatida ma'lum pahlaviy tilining dialektlaridan biri bo'lgan ray lahjasini yodga solib ayrim mulohazalarga chorlaydi. Bu parcha aslida Xoja Yusuf tug'ilib o'sgan Hamadon va Buzanjird "faxlaviya"si namunasining forscha tarjimai ekanligi ehtimoldan xoli emas.

Yusuf Hamadoni mazkur asarida insonni barcha maxluqotlar ichida eng ulug' xilqat ekanligini ta'kidlagan. Ammo, go'zal taqvimda yaratilgan insonda kamol topib, ilohiylik darajasiga yuksalish baxti bilan birga tanazzulga uchrab, hayvoniy darajaga tushib qolish xavfi ham mavjud. Asarda "insoniylik" va "hayvoniylik" sifatleri, belgi va xususiyatlari ochib berilgan.

"Rutbat ul - hayot" asari "Tirik (jonli) kim va tiriklik (hayot) nima?" - deb berilgan savolga Yusuf Hamadoniyning: "Bilginki, basirat va yaqin ahli qoshida tirik - bu tinch - osuda kishidir. Tiriklik esa tinchlik - xotirjamlikdir" [6:10-11], degan javobi bilan boshlanadi. Yusuf Hamadoni asarda insonlarning bir qismi dunyo, ya'ni moddiy narsalar bilan osuda, tinch va sokindir, ikkinchi qismi esa ilohiy, ma'naviy narsalar bilan xotirjamdir, deb yozadi. Birinchi guruh dunyo moli, bezaklarini jamlash, to'plash bilan yashaydi. Bunday hayot tarzini Yusuf Hamadoni aldanish, juda qadrsiz va tuban daraja, deb ta'riflaydi. Chunki, bunday odam hayvon, hasharot, qushlar bilan barobardir, ular kabi erta-yu kech qornini to'ydirish g'amidadir.

"Parranda, darranda va hasharotlarni bo'ysundirgan, fahmu aql va omonat yuklatilgan muazzam va mukarram insonning tasalli topish maqomi va martabasining mazkur hayvonlar bilan teng mavqeda bo'lishi naqadar uyat va xunukdir" [6:12], - deya ta'kidlaydi Yusuf Hamadoni. Darhaqiqat, bunday insonlar hayvonlar kabi yeyish, ichish, juftlashish, maskan va liboslari bilan orom va tasalli topadi. Shuningdek, o'zining insoniy maqomi va darajasini sira o'ylab ko'rmaydi. Holbuki, Alloh insonni hayvonlardan ustun, aziz va butun borliqning gultoji qilib yaratib, jamiki mavjudotni unga bo'ysundirdi. Yusuf Hamadoni bunday tubanlikka tushgan insonlarga qarata kuyinchaklik bilan murojaat qiladi: "Bu ojiz, bechora va unutulchan inson "Maxluqotni boshqarish va musaxxar qilish (bo'ysundirish) libosini menga nima uchun kiydirdilar?"- deb o'ylamaydimi?". Ilm, zakovat va idrok tojini butun yaratilqlar orasida nima uchun mening boshimga qo'ydilar? Ibadat va bandalik yozuvini nega mening peshonamga yozdilar? Ko'klarda va yerda mening nomimni nima uchun do'stlik va muhabbat bilan mashhur qildilar? Bir yuz mingdan ortiq payg'ambarlik nuqtasi, sayyidlik unsuri va saodat markazini barcha maxluqot orasidan nima uchun faqat meni Haqqa da'vat qilish uchun yubordilar?" [6]. Bu bilan Yusuf Hamadoni insonni ongli, fahm-farosatli qilib yaratilganligini ta'kidlab, u insoniylik darajasida yashashi lozimligini uqtiradi. Yusuf Hamadoni hayvoniylik darajasidan yuqoriga chiqqa olmagan kishilarni g'ofil deb ataydi va aksincha, o'zini anglay olgan hamda insoniylik darajasiga yuksalganlarni ogoh va hushyor kishilar deya ta'riflaydi.

Yusuf Hamadoni "Rutbat ul - hayot" asarida nafs masalasiga alohida e'tibor qaratadi. U nafsni - "Inson vujudining hammoli va vujud ishlarini bajaruvchi ulov" [6], - deya ta'rif beradi. Yeyish, ichish, kiyinish va oila qurish nafsning istaklaridir. Nafs istaklarini meyorda saqlash, jilovlay olish inson kamoloti uchun juda muhim hisoblanadi. Nafs istaklari haddan oshsa, meyoridan ortsa inson tubanlashib, nafs quliga aylana boradi. Muallif fikricha, inson bu moddiy olamda qisqa muddat yashab o'tuvchi mavjudot emas. Bu olam inson uchun oxiratning ziroatgohidir. YA'ni, inson hayoti davomida qilgan har bir e'zgu va xayrli amallari oxirat uchun zahira bo'lib yig'ilib boradi. Shuning uchun inson o'z nafs va istaklariga o'z ehtiyoji darajasida hamda meyorda munosabatda bo'lishi lozim. Inson hamisha o'z nafsini jilovlay olishi lozim.

"Rutbat ul - hayot" da Yusuf Hamadoni g'azabga quyidagicha ta'rif beradi: "G'azab shunday bir illatki, na tadbirkor aql va na buyuruvchi qalb unga bas kelolmaydi. Bu ikkovi g'azab olovining ta'sirida so'nib, bu holdagi kishidan aqlga maqbul bo'lmagan va ko'ngilga o'tirmaydigan ba'zi ishlar yuzaga keladi" [6]. G'azab illati insonning nurini o'chirib, hayvoniy his-tuyg'ular olovida yondiradi. Asarda Yusuf Hamadoni g'azab illatidan qutulish yo'llarini ko'rsatadi. Inson tinch-xotirjam yashashi uchun g'azab quvvati ustidan g'olib chiqishi kerak. Allomaning fikricha, inson g'azablangan vaqtda o'zini jilovlay olsagina haqiqiy kuchli kishiga aylanadi.

Yusuf Hamadoni Qur'on oyatlari va hadislar asosida insonlarning turfa xususiyatlarga ega kishilar ekanligining sabablarini izohlashga e'tibor qaratadi. Alloma bunga sabab insonlarning fitratlari turli xil ma'danlar va tuproqlardan yaratilganligidir, deya izohlaydi. Turfa xildagi odamlarni bir-biriga yaqinlashtiradigan amal - bu o'zaro salomlashish ekanligini uqtiradi. Darhaqiqat, "Assalamu alaykum" iborasi "Men sizga tinchlik-xotirjamlik tilayman" degan ma'noni anglatadi. "Salom" degan so'z arabchadan olingan bo'lib, "tinchlik" degan ma'noni anglatadi. Bu so'z Qur'oni Karimda 40 (qirq) marta uchraydi. Xalqimiz ma'naviy merosida tinchlikning ahamiyatini yoritib beruvchi ta'sirchan, tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan juda ko'plab rivoyatlar mavjud. Ularda tinchlik hukm surgan joydagina inson farovon yashashi uchun zarur bo'lgan salomatlik, boylik, baxt va saodatga erishishi mumkinligi ko'rsatilgan.

Natija. "Rutbat ul-hayot" Yusuf Hamadoni tasavvufiy qarashlarining eng mukammal ifodasidir. Ushbu asar insonning ruhiy poklanishi, nafsni jilovlash, ma'naviy hayot va tafakkur jarayonlarini chuqur tahlil qiladi. Muallif hayot mazmunini tinchlik-xotirjamlik, ma'naviy poklik va Allohga yaqinlik deb biladi.

Asar nafaqat tasavvufiy g'oyalarning bayoni, balki insonni o'zlikni anglashga, ruhiy yuksalishga da'vat qiluvchi qo'llanma hamdir. Yusuf Hamadoni nafsni boshqarish, g'azabni jilovlash, haqiqiy ma'naviy hayotga erishish usullarini ko'rsatib, odamzodning ilohiy martabasini tushuntirishga harakat qiladi. Asarda inson hayoti faqat moddiy manfaat bilan cheklanmasligi, balki ruhiy komillikka intilish uning eng asosiy maqsadi bo'lishi lozimligi ta'kidlanadi.

Xulosa. Yusuf Hamadoniyning "Rutbat ul-hayot" asarini o'rganish va uning mazmun - mohiyatini yosh avlod ongiga singdirishning ahamiyati kattadir. Chunki, bu asar bir tomondan, insonning o'zligini anglashga yordam bersa, ikkinchi tomondan unga ham jisman, ham qalban, ham ruhan osoyishta, tinch, xotirjam yashash yo'llarini o'rgatadi. Axborot xuruji avj olgan globallashuv sharoitida turli mintaqalardagi notinchliklar, urush olovini yoqish istagidagilar, o'zlarining mash'um niyatlariga erishish yo'lida islom dinini niqob qilib olgan qora kuchlarning vayronkor g'oyalaridan yoshlarimizni himoya qilishda Yusuf Hamadoniyning mazkur asaridagi tinchlikka undovchi bunyodkor g'oyalar dolzarb ahamiyat kasb etaveradi.

ADABIYOTLAR

1. Katalog biblioteki «Aya Sofiya». Stambul, 1304g.x./1926g., str.373.
2. Navro'zova G. Nurmatova N. Yusuf Hamadoni - yetti pirning tabarruk ustoz / Buxoro: 2016 - 137 b.
3. Riyaxi M. A. Xodja Yusuf Xamadani - «Rutbat ul-xayat» (Stepeni jizni). Ashgabat. Izdatel: Kulturnyy syentr Posolstva IRI v Turkmenistane Syentr kulturnyx i mejdunarodnyx issledovaniy. 2003. S 25.
4. Safiy Faxruddin Ali. "Rashahotu aynil-hayot" (Obi hayot tomchilari). Nashrga tayyorlovchilar: Hasaniy M. Umrzoq B. Toshkent. "Abu Ali Ibn Sino". 2004. 21-bet.

-
5. Tosun Necdet Ceviren. Hayat nedir. (Rutbet ul-hayat). Ahmad Yesevi'nin hocasi Hoja Yusuf-I Hemedani. Istanbul, Insan. 2002. 106 b.
 6. Xoja Yusuf Hamadoniy. Hayot mezon (Rutbat ul-hayot).-Toshkent, "Yangi asr avlodi", 2003 y.,10-11 bet.
 7. G'ijduvoni Xoja Abduxoliq. Maqomoti Yusuf Hamadoniy. Vasiyatnoma.
 8. Hasaniy M. Qilicheva K. G'ijduvoni ilm ahllari xotirasida. Toshkent. "Fan". 2003. 12-bet.